

Type your text

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СХОДОЗНАВСТВА ім. А. Ю. КРИМСЬКОГО

СХІДНИЙ СВІТ

THE WORLD OF THE ORIENT

2.2020

Заснований у 1927 р.
Припинений у 1931 р.
Відновлений у 1993 р.
Інститутом сходознавства
ім. А. Ю. Кримського НАНУ

КИЇВ–2020

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор: д. і. н., ст. н. с. **Отрощенко І. В.**

Богомолов О. В. (Київ), д. ф. н., ст. н. с.

Бубенок О. Б. (Київ), д. і. н., проф., *заст. гол. ред.*

Вовін О. В. (Париж, Франція), доктор філософії, проф.

Гасанли Дж. П. (Баку, Азербайджан – Вашингтон, США), д. і. н., проф.

Дрига І. М. (Київ), к. ф. н., ст. н. с.

Дрор О. (США), доктор філософії, асоц. проф.

Кемпер М. (Амстердам, Нідерланди), доктор габілітований, проф.

Кіктенко В. О. (Київ), д. філос. н., ст. н. с.

Кочубей Ю. М. (Київ), к. ф. н., ст. н. с.

Ламажаа Ч. К. (Москва, Росія), д. філос. н.

Мавріна О. С. (Київ), к. і. н., ст. н. с.

Мусійчук В. А. (Київ), к. ф. н., ст. н. с., *відпов. секретар*

Ольмез М. (Анкара, Туреччина), доктор філософії, проф.

Радівілов Д. А. (Київ), к. і. н., ст. н. с.

Смолій В. А. (Київ), ак. НАНУ

Тарасенко М. О. (Київ), д. і. н., ст. н. с.

Хамрай О. О. (Київ), д. ф. н., ст. н. с., *заст. гол. ред.*

Хвальков Є. О. (Санкт-Петербург, Росія), доктор філософії, доцент

Яворська Г. М. (Київ), д. ф. н., проф.

Літературний редактор *Надія Овчарук*

Комп'ютерний набір *Ярослави Ленго*

Комп'ютерний дизайн та макетування *Ярослави Ленго*

Адреса редакції:

Україна, 01001, Київ, вул. Михайла Грушевського, 4, к. 226

Телефони:

головний редактор: (044) 278-76-52, редакція: (044) 279-99-71

E-mail: shidnyj.svit@gmail.com

“Східний Світ” реферується у наукометричних базах та електронних бібліотеках: Google Scholar, Slavic Humanities Index, ROAD, ResearchBib, Ulrich's Periodicals Directory, EuroPub та ін.

Редакція не завжди поділяє позицію авторів.

При передруку посилання на “Східний світ” обов'язкове.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, протокол № 2 від 30.06.20

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 15802-4274 ПР від 28.09.2009 р.

ISSN 1608-0599

© Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, 2020

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

- Бубенок О. Б.* Памятники письменности средневековых аланов 5
- Индиченко Г. В.* Міжнародне наукове співробітництво НАН України
з науковими установами країн Сходу (50–60-ті рр. XX ст.) 17

ЕТНІЧНІ ТА РЕЛІГІЙНІ МЕНШИНИ СХІДНОГО ПОХОДЖЕННЯ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

- Брильова Д. С.* Періодична преса поволзьких татар України:
пам'ять, ідентичність, ностальгія 37
- Гоманюк М. А.* Модернізація соціального життя турків-ахиска в Україні 49
- Золотарьов Д. Ю.* До питання еміграції турків-месхетинців
з України в Туреччину у 2015–2017 рр. 63
- Тортика М. В.* Развитие концепции еврейского автономизма в условиях
Украинской революции и политических реалий довоенной УССР 79
- Філь Ю. С.* Універсальність вайшнавизму та місце
української культури в ISKCON 101

МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

- Бурба Д. В.* Практична українська транскрипція власних назв
та термінів мови гінді: відмінності від транскрипції санскриту 113
- Мусійчук В. А.* Фіксація нових слів в академічному словнику
в'єтнамської мови 127
- Хамрай О. О.* Детермінантний підхід до опису арабської
дієслівної морфології 135

ПЕРЕКЛАДИ

- Бгавадгіта. Глави 12–13 / Переклад із санскриту, вступна стаття
та коментарі Д. В. Бурби 155

TABLE OF CONTENTS

HISTORY

- O. Bubenok.* Written Heritage of the Medieval Alans 5
- H. Indychenko.* The International Scientific Cooperation of the NAS of Ukraine
with the Scientific Organisations of the Countries of the East (1950s–1960s) 17

ETHNIC AND RELIGIOUS MINORITIES OF ORIENTAL DESCENT IN THE SOCIOCULTURAL SPACE OF UKRAINE

- D. Brileva.* The Periodic Press of the Volga Tatars of Ukraine:
Memory, Identity and Nostalgia 37
- M. Homanyuk.* The Modernization of Social Life of Meskhetian Turks
in Ukraine 49
- D. Zolotariov.* On the Question of Emigration of Meskhetian Turks
from Ukraine to Turkey, 2015–2017 63
- M. Tortika.* The Development of Jewish Autonomism Theory
in the Conditions of Ukrainian Revolution and Political Realities
of the Pre-war Ukrainian SSR 79
- Yu. Fil.* Universality of Vaishnavism
and the Place of Ukrainian Culture in ISKCON 101

LANGUAGES AND LITERATURES

- D. Burba.* Transcription of Hindi Names and Terms in Ukrainian:
Differences from Sanskrit Transcription 113
- V. Musiychuk.* Fixation of New Words in the Academic Dictionary
of the Vietnamese Language 127
- O. Khamray.* A Determinant Approach to the Description
of Arabic Verb Morphology 135

TRANSLATIONS

- Bhagavadgītā. Chapters 12–13 / Translated from the Sanskrit,
Introductory Article and Commentaries by D. Burba 155

UDC 811.214.21:811.161.2:811.211:81'25

TRANSCRIPTION OF HINDI NAMES AND TERMS IN UKRAINIAN: DIFFERENCES FROM SANSKRIT TRANSCRIPTION

D. Burba

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine
4, Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine
boorba@gmail.com

The article is devoted to the unification of spelling of names and terms borrowed from the Hindi language, in Ukrainian. This publication can be regarded as the continuation of the previous article *Orthographic Transcription of Sanskrit Names and Terms in Ukrainian*. The new publication is primarily intended for those Ukrainian indologists and scholars in related scientific fields who don't know the Hindi language, but who need to use Indian borrowings in their works. In particular, the article is designed to prevent errors caused by the mechanistic application of orthographic transcription rules of Sanskrit names and terms to Hindi loan words.

The author briefly describes the origin of the Hindi language and five etymological categories of Hindi words. The letters which have been added to the Hindi alphabet to introduce sounds of words borrowed from Persian, Arabic, Turkic, English, and Portuguese are listed. It is also noted that in Hindi those letter combinations that in Sanskrit are impossible due to the rule of *samdhī* or euphonic junction are not forbidden. Sanskrit spelling is purely phonetic, but in Hindi there are deviations from the phonetic principle. In the article the attention is paid to the *schwa deletion* in Hindi or the phonological phenomenon where neutral middle vowel [ə] is absent in the pronunciation of a particular word, although ideally it should have been pronounced. It is indicated that some of vowels and consonants in some words of the Hindi language can be replaced by others vowels and consonants without changing a meaning of the word. The difference of ISO 15919 which is the system of transliteration of Indic scripts into Latin characters, from International Alphabet of Sanskrit Transliteration (IAST) is noted. The formulated rules are summarized in compact tables.

Keywords: Hindi, orthography, Sanskrit, terminology, transcription, transliteration

ПРАКТИЧНА УКРАЇНСЬКА ТРАНСКРИПЦІЯ ВЛАСНИХ НАЗВ ТА ТЕРМІНІВ МОВИ ГІНДІ: ВІДМІННОСТІ ВІД ТРАНСКРИПЦІЇ САНСКРИТУ

Д. В. Бурба

Ця стаття є продовженням публікації “Практична транскрипція санскритських власних назв та термінів в українській мові” [Бурба 2018].

І санскрит, і гінді належать до 22 офіційних мов Індії, але із санскритом стикаються здебільшого дослідники, які вивчають давні тексти Індії, тоді як при дослідженні сьогодношньої Індії та недавнього минулого цієї країни частіше виникає потреба в передачі засобами української мови слів мови гінді (наприклад, власних

імен і географічних назв). Як зазначалося в попередній статті, наразі в українському написанні слів, запозичених з мов Індії, спостерігається значний різнобій. Деякі причини такого стану речей були названі в першій публікації, покликаний по змозі покращити ситуацію. Однак механічне застосування (фахівцями й аматорами, які не володіють мовою гінді, але мають певне уявлення про санскрит) до запозичень з гінді правил практичної транскрипції санскритських власних назв і термінів породжує додаткові помилки. Саме наслідком бажання застерегти від них стала поява цього тексту. За важливі поради й зауваження автор висловлює щире подяку українським знавцям гінді: директору Центру мови гінді й індійської літератури Інституту філології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка Ю. В. Ботвінкіну й члену Правління ГО “Товариство Україна – Індія” С. М. Мартинюку.

Предком мови гінді вважається пракрит¹ шяурасені (śaurasenī), який, імовірно, розвинувся з того самого діалекту, що ліг в основу класичного санскриту [Woolner 1917]. Хоча санскрит і гінді користуються одним алфавітом – *деванагарі* (санскр.), або *девнагарі* (гінді), – вони є суттєво різними мовами². Санскрит може бути зразком флективної мови з вільним порядком слів у реченні (хоча надуживання довгими складними словами інколи наближує пізній санскрит до полісинтетичних мов), тоді як гінді – мова переважно аналітична, у якій зв'язки між самостійними словами будуються за допомогою порядку слів та службових частин мови [Зализняк 1987, 880; Ульциферов 2007, 2]. У граматиці санскриту ми бачимо три числа (однина, двоїна й множина) та три роди (чоловічий, жіночий і середній), тоді як у гінді їх по два (однина й множина; чоловічий і жіночий). У санскриті вісім відмінків, тоді як у мові гінді їх лише три. Однак у мові гінді дієслова змінюються не лише залежно від особи й числа, а й за родом. Також існують відмінності у фонетиці двох мов, і саме на них ми зупинимося більш докладно.

1. Джерела лексики гінді

За своїм походженням лексика мови гінді традиційно поділяється на п'ять головних груп.

Тат-сам (तत्सम) – “такі самі [як у санскриті]” слова. Вони успадковані мовою гінді від пракриту або відносно недавно запозичені безпосередньо із санскриту – наприклад, *агні* (“вогень”). Однак треба зауважити, що санскритські слова зазвичай запозичуються мовою гінді у формі називного відмінка, а не основи слова [Ульциферов 2007, 2]. Наприклад, називним відмінком від основи *pātan* (“ім'я”) у санскриті є *pāta* (नाम). Алфавітом деванагарі це слово в мові гінді пишеться так само (хоча вимовляється без *a* на кінці: *нам*).

Ардга-тат-сам (अर्धतत्सम) – “наполовину такі самі”. Ці слова можна назвати успадкованими від санскриту, але вони зазнали деяких змін. Наприклад, санскритське *sūrya* (“сонце”) перетворилося на *sūraj*.

Тад-бгав (तद्भव) – “[слова, що] походять від того [санскриту]”. Це слова, які в процесі закономірних фонетичних змін стали звучати суттєво інакше, ніж їхній санскритський прототип. Наприклад, санскритське слово *кама* в пракриті шяурасені звучало як *камма*, а в мові гінді взагалі перетворилося на *kām* (“робота”); санскритське *sarva* (“все”) в гінді перетворилося на *sab*, *agni* (“вогень”) – на *āg* [Shapiro 1989, 7].

Дешадж (гінді देशज, від санскритського *деш'я* देश्य) – “місцеві” слова, які, однак, не походять із жодної індоарійської мови. Ці слова потрапили в гінді з мов інших індійських народів (зокрема, дравідських³) або утворилися внаслідок звуконаслідування: *pillā* (“цуценя” – від тамільського [pil|ai]), *khaṭkhaṭānā* (“стукати”), *bhinbhinānā* (“дзиччати”).

Videshi – “іноземні” слова, запозичені з неіндійських мов. Найбільше в гінді перської, арабської, тюркської, англійської та португальської лексики. Наприклад, з перської мови було запозичене слово *cādar* (*чадар* “покривало, шаль”), з арабської – *sābun* (*сабун* “мило”), з тюркської – *kurtā* (*курта* “сорочка”), з англійської – *kameṭī* (*каметі* “комітет”), з португальської – *torī* (*тоні* “тропічний шолом”).

2. Модифіковані літери деванагарі

Оскільки в іншомовних словах зустрічаються звуки, відсутні в санскриті, для них довелося ввести в алфавіт деванагарі модифіковані літери. Відповідно, були внесені деякі зміни й у систему транслітерації: для транслітерації гінді використовується не IAST (International Alphabet of Sanskrit Transliteration), а ISO⁴ 15919.

Таблиця 1.
Модифіковані літери деванагарі

Дева-нагарі	Транслі-терація	МФО	Примітка й приклад української транскрипції
क्	q	[q]	Горловий звук <i>к</i> , язик не торкається піднебіння कलम qalam <i>калам</i> “ручка”
ख्	kh або qh	[x]	Глухий український звук [x] खयाल khayāl <i>хаял</i> “ідея”
ग्	ḡ	[ɣ]	Дзвінкий відповідник звука <i>kh</i> गम gam <i>гам</i> “біль”
ज़्	z	[z]	[з] जरूर zerūr <i>зерур</i> “безсумнівно”
फ्	f	[f]	[ф] फासला faslā <i>фасла</i> “відстань”
इ	ɪ*	[ɪ]	Ретрофлексний одноударний приголосний звук; як <i>і</i> при вимові <i>ɪ</i> , язик загнутий назад, але не чітко торкається піднебіння, а швидко рухається вперед і зупиняється за нижніми зубами, хіба що злегка торкнувшись піднебіння. पढ़ी-लिखी paṭī-likhī <i>папі-лікхі</i> “освічена”
ढ़	ɹh	[ɹ ^h]	придиховий відповідник <i>ɹ</i> . पढ़ा-लिखा paṛha-likhā <i>парга-лікха</i> “освічений”

* Щоб відрізнити в транслітерації *इ* від складотворчого *ɹ* (ऋ), у системі транслітерації ISO 15919 під останнім ставлять не крапку, як у системі IAST, а кружальце: *ɹ̥*.

Існує також можливість передавати модифікованою літерою *झ* звук [ж], однак у реальних текстах ми з цією літерою не стикалися.

На практиці модифіковані літери часто пишуться без додаткової крапки.

3. Буквосполучення в гінді, відсутні в санскриті

У мові гінді зустрічаються буквосполучення, які в санскриті неможливі, наприклад *āi* у *बाई* *bāi* або *हाउ* у запозиченому з англійської мови слові *हाउस* *hāus* (“дім”). У санскриті таке написання неможливе, оскільки за правилом сандгі *a/ā*, зливаючись з *ī* чи *u*, дає відповідно *e* та *o*. В українській транскрипції буквосполучення *अउ* (*au*) і *आउ* (*āu*) передаються так само, як дифтонг *औ* (*au*), – *au*. Що стосується буквосполучень *अई* (*aī*) та *आई* (*āī*), то вони мають передаватися як *aī* – згідно з пунктом 4 параграфа 3 чинного “Українського правопису”: “Букву *ī* пишемо... в

іншомовних словах після букви, що позначає голосний: *архаїчний, егоїзм, еліпсоїд, мозаїка, прозаїк, целулоїд*". Наприклад, ім'я **मीरा बाई** *mīrā bāi* українською пишеться *Міра Баї*.

4. Літера ऋ (ṛ)

У санскриті ṛ є голосним звуком, подібним до складотворчого *r* у деяких слов'янських мовах (як, наприклад, у чеському слові *prst* “палець”). Нами було запропоновано передавати в українській практичній транскрипції санскритське ṛ як *ри*. У мові гінді ṛ зустрічається рідко (лише у словах, запозичених із санскриту) і вимовляється [ɾi] [Agnihotri 2007, xx]. Однак треба зазначити, що в гінді ऋ (i) є звуком, середнім за звучанням між українськими ненаголошеними звуками [i] та [ɪ] [Аулова 1969, 12]. Тому заради уніфікації бажано передавати його в українській практичній транскрипції так само, як при відтворенні санскриту (тобто *ри*), наприклад: ऋण ṛ(a) “борг” – *рин* (гінді), *рина* (санскрит).

5. Глухий фрикатив ś (श्)

Як впливає з праць дослідників фонетики санскриту, у цій мові був чіткий поділ на твердий звук [ш] (श् ś [ʃ] – глухий ретрофлексний фрикатив (наприклад: *kṣatra kṣatra*)) та м'який [ш'] (श् ś [ɕ] – глухий ясенно-твердопіднебінний (або альвеолопалатальний) фрикатив (наприклад: *śakti śakti, śīla śīla*)) [Sathe⁶ 2018]. Звук [ɕ] є найм'якшим у ряду фрикативів [ɕ]–[ʃ]–[ʂ], тому український санскритолог Павло Ріттер мав рацію, коли писав в енциклопедії *Шянкара* (а не *Шанкара*), *Шякті* (а не *Шакті*) [Ріттер 1929, 540–542]. Натомість у мові гінді ś (श्) – це [ʃ], тобто глухий заясенний (або палато-альвеолярний) фрикатив [Ohalo 1999, 100]. Цей звук не такий твердий, як *ш*, і не такий м'який, як *шь*. Що стосується звука ś [ʂ], то в мові гінді він зустрічається лише в запозиченнях із санскриту, та й там замінюється звуком ś [ʃ] [McGregor 1995, xviii]. Дуже мало хто із сучасних індійців розрізняє ці фонемі [Agnihotri 2007, xx]. Висловлюються навіть пропозиції зовсім вилучити літеру श् ś (разом з літерою ऋ ṛ) із сучасної абетки гінді [Pandey 2007, 151].

Отже, у санскриті й гінді літерою ś (श्) позначаються різні звуки. Санскритські śa, śe, śi, śu бажано передавати як *шя, шє, ші, шю* (а не *ша, ше, ши, шу*) з кількох причин. По-перше, так правильно передається санскритський м'який [ш'] / [ɕ]. По-друге, розрізнення “ша” (śa) і “шя” (śya) має також смислорозрізнювальну функцію, наприклад: *тоша* (tośa “вдоволення”) і *тошя* (tośya “проціджування”), *марша* (marśa “терпіння”) і *маршя* (marśya “порада”). По-третє, завдяки такому написанню будуть продовжені традиції української санскритології, закладені П. Ріттером.

Натомість у мові гінді śa (श्) – щось середнє між *ша* і *шя*. Перевагою другого варіанта транскрипції (*шя*) була б уніфікація передачі ś у словах, запозичених із санскриту й гінді. Однак у наявних українських енциклопедіях і словниках śa подається так само, як у російських⁷, – *ша*. Саме до такого написання звикли фахівці, які вивчали мову гінді в російських вишах, а також ті, хто вчився в таких фахівців. Тому найімовірніше, що на практиці в українській транскрипції слів мови гінді збережеться перший варіант. Його недолік полягає в тому, що слова, які алфавітом деванагарі в санскриті й гінді пишуться однаково, українською будуть писатися по-різному (наприклад: शक्ति śakti – *шякті* й *шакті*) – залежно від того, з якої мови вони запозичені.

6. Лігатура ज्ञ (jña/gya)

Носії різних мов і діалектів Індії читають цю лігатуру по-різному. Як зауважує М. Колсон, “вимова широко різниться. Подекуди, приміром, вимовляється (з голосним *a*) як *gya*, в інших місцях як *dnya*” [Coulson 1976]. Однак у санскритських текстах ज्ञ майже завжди транслітерується як *jña*, а в українській практичній

транскрипції передається як *джня* (наприклад: jñāna *джняна*, uajña *яджня*). Натомість із мови гінді ця ж лігатура транскрибується як *г'я* (наприклад: г'ян, яг'я).

7. Анусвара (◌ं)

У санскриті *анусварою* (у транслітерації – *m̐* або *m̄*) позначається незімкнений носовий призвук після голосного, наприклад: *संभूत* *sambhūta*. У деяких виданнях розрізняють анусвару й *анунасіку* (*m̄*) – назалізацію попереднього голосного звука, наприклад: *हरीं* *hṛīṁ*. Транскрибувати санскритську анусвару (та анунасіку, якщо вона наявна в санскритському тексті) пропонуємо за таким правилом: санскритське *m̐* передається як *м* там, де воно утворилося з *m* перед *p*, *ph*, *b*, *bh*, *m*, *v*, *h* (наприклад: *सम्पाराय* *sāmparāya*, *असम्बाध्वा* *asambādha*, *सम्भवा* *sambhava*, *सम्वत्सरा* *samvatsara*, *सम्हिता* *samhita*) чи перед наступною частиною складного слова (наприклад: *अहम्कारा* *aham+kāra=ahamkāra*; *स्वयम्ग्राहा* *svayam+grāha=svayamgrāha*), а також якщо є останньою літерою в слові (наприклад, *अम्* *aum*). У решті випадків пишеться *н* (наприклад: *सिंहा* *siṁha*, *हंस* *haṁsa*, *संसारा* *saṁsāra*)⁸.

Натомість у мові гінді анусвара, яку ще називають *бінду*, нерідко використовується для позначення будь-якого носового звука, а саме: над приголосною літерою девнагрі перед *k*, *kh*, *g* та *gh* бінду позначає звук *ṅ* (наприклад: *गंगा* / *गङ्गा* *gaṅgā*); перед *c*, *ch*, *j*, *jh* – *ñ* (наприклад: *कजूस* / *कञ्जूस* *kañjūs*); перед *t*, *th*, *d*, *dh* – *n̄* (наприклад: *पण्डित* / *पण्डित* *paṇḍit*); перед *p*, *ph*, *b*, *bh*, а також у кінці слів, запозичених із санскриту, – *m* (наприклад: *लंब* / *लम्ब* *lamba*); у решті випадків – *n* (наприклад: *हिंदी* / *हिन्दी* *hindī*) [Лазарева 2008, 192]. Якщо ж анусвара або *чандрабінду* (у вигляді крапки над півмісяцем) стоїть над літерою девнагрі, якою позначається голосний звук, то це означає, що цей голосний вимовляється “в ніс”. Назалізований голосний у транслітерації гінді зазвичай передають тильдою над літерою (або над другою половиною диграфа на позначення дифтонга) – *ā̃*, *ā̄*, *ī̃*, *ī̄*, *ū̃*, *ū̄*, *ē̃*, *ō̃*, *aĩ*, *aĩ*, наприклад: *बंसी* *bā̃sī* *Бансі*⁹.

8. Літери ण् (ṅ) ञ् (ñ) झ् (ṣ)

У мові гінді ці літери зустрічаються рідко, переважно в словах, що прийшли із санскриту (наприклад в іменах богів та героїв давніх епосів). У лігатурах вони всі часто замінюються анусварою¹⁰ (див. попередній абзац). У деяких підручниках сказано, що вимова *ण्* (*ṅ*), *ञ्* (*ñ*), *झ्* (*ṣ*) фактично не відрізняється від звука *न* (*n̄*) [Лазарева 2008, 185]. Інші автори говорять про назалізацію. Так чи так, використання українського знака м'якшення при транскрипції з мови гінді літери *ञ्* (*ñ*) викликає сумніви: наприклад, *पञ्च* / *पंच* зазвичай вимовляється як *панч* на відміну від санскриту, де *ञ्* перед приголосною передається у транскрипції буквосполученням *нь* (раїса *паньча* “п'ять”).

Відхилення в гінді від фонетичного правопису

Орфографія санскриту є фонетичною – у ній графеми відповідають фонемам, тобто в санскритському правописі реалізовано принцип “як вимовляється, так і пишеться” (і навпаки). Тому стандартна транслітерація санскриту латиницею є водночас фонетичною транскрипцією. Для мови гінді це не завжди так.

9. Випадіння короткого *a*

Якщо в тексті, записаному алфавітом деванагарі, після літери на позначення приголосного немає знака на позначення голосного звука або значка “вірам(а)”, то після приголосного вимовляється короткий звук *a* – ненапружений голосний середнього ряду низького підняття (який у міжнародному фонетичному алфавіті позначається знаком [ɐ]) або голосний середнього ряду середнього підняття [ə], який ще називають терміном *шва*. (Далі ми, як і в більшості підручників, будемо писати просто “короткий *a*”).

9.1. На відміну від санскриту, у гінді на кінці слова короткий звук *a* зазвичай не вимовляється. Наприклад, назва індійського епосу महाभारत (mahābhārata) читається в санскритських текстах як “Магабгарата”, а в мові гінді – “Магабгарат”; ім’я राम (rāma) читається відповідно *Рама* і *Рам*. Однак у деяких словах кінцеве *a* зберігається для полегшення вимови сполучення приголосних. У літературній мові група приголосних наприкінці слова найчастіше читається зі звуком *a*, який в усному мовленні редукується [Дымшиц 1980, 93]. Проте ступінь, у якому кінцевий *a* звучить після сполучення приголосних, варіюється залежно від фонетичних особливостей цих приголосних: наприклад, якщо слово закінчується на *nd*, *a* після приголосних не вимовляється, але після *ṣṭr* на кінці слова певний призвук *a* часто наявний. Також вимова може варіюватися залежно від конкретного носія мови й різновиду мовної стилістики – наприклад, коли йдеться про бога, кажуть *Кришна* (kṛṣṇa), але ім’я сучасного чоловіка може вимовлятися без кінцевого *a*: *Кришн*. У транслітерації *a* не пишеться там, де цей звук зовсім не вимовляється (наприклад: बन्द band, दत्त datt) або максимально послаблений (наприклад: पत्र patr, मित्र mitr). У решті випадків *a* на кінці слова пишеться, наприклад: ग़ाṣṭra राष्ट्र *раштра* (“країна”), उत्तरदायित्व *уттардаїтв* (“відповідальність”), संहित्य साहित्य *сагітья* (“література”), – хоча й далеко не завжди вимовляється [McGregor 1995, xxvii].

9.2. Короткий *a* часто не вимовляється також у середині слова. Дехто вважає таку відмінність мови гінді від санскриту наслідком бажання “прискорити комунікацію шляхом зменшення кількості складів”¹¹ [Ohala 1983]. Дослідниками було сформульовано просте правило, що описує випадіння короткого *a* в середині слова: це відбувається після приголосних, які стоять за голосною *i* за якими йде склад, що починається з одного приголосного звука¹². Наочно алгоритм можна записати за допомогою формули: ГП(*a*)ПГ (тут *Г* і *П* – голосний і приголосний звуки; *y* дужки взятий звук *a*, який випадає)¹³ [Ohala 1983]. Наприклад, назва алфавіту देवनागरी devanāgarī на санскриті звучить *девангарі*, а в гінді – *девнагі*. Прізвище колишнього посла Індії в Україні на санскриті звучало б як *Бгараті* (भारती bhārātī), але в мові гінді воно вимовляється *Бгарті*. Проте описане вище правило охоплює лише близько 89 % випадків, оскільки іноді в словах гінді звук *a* зникає там, де згідно з цим правилом він мав би залишитися, або залишається там, де мав би зникнути [Narasimhan 2004, 329]. Вищий відсоток правильних рішень можуть забезпечити лише більш складні алгоритми [Choudhury 2004]¹⁴.

10. А перед h

Наголошений *a*, за яким йде *h*, може наближатись вимовою до *e* [æ], наприклад: रहना rahnā – *регна* (“жити”), गहरा gahrā – *тегра* (“глибокий”).

У кількісних числівниках від 11 до 18 *a* перед *h* звучить майже як *ā*, а кінцевий *h* майже нечутний, наприклад: ग्यारह gūārah – [gja:ra:] *г’яра* (“одинадцять”) [Дымшиц 1980, 93].

11. Кінцева літера य (y)

У словах, що прийшли в мову гінді із санскриту, після *ī*, *i*, *u* кінцева літера य (y) читається так, як у санскриті, – *ya*, наприклад: प्रिय prīya (*прія* “любий”), भारतीय bhārātīya (*бгаратія* “індійський”). Однак після довгого звука *ā* кінцева *y* може читатися як *ε*, наприклад: गाय gāya – [ga:je] (*гаε* “корова”).

Після приголосного з коротким *a* кінцева літера य (y) може читатися як *й* або *ε*, наприклад: समय samaya – [samaɪ] *самай* або [samaje] *самаε* (“час”) [Дымшиц 1980, 94].

12. Літера व (v)

У середині й у кінці слова, зазвичай після *ā* чи *ī*, літера व (v) читається як *o*, наприклад: सुहावना suhāvanā – [suha:ona:] (*сугаона* “приємний, гарний”) [Дымшиц 1980, 94]. Так само व (v) читається як *o* в деяких географічних назвах: किरावली

kirāvalī – Кіраолі, सेवनी *sevanī* – Сеоні, देवबन्द *devaband* – Деобанд, सिकन्द्रारव *sikandrārav* – Сікандрао [Инструкция... 1959].

13. I, u перед h

Якщо в гінді **i** чи **u** стоять перед **h** і утворюють з ним один склад, вони вимовляються як *e* та *o* (але більш коротко), наприклад: जिह्न *zihn* – *зегн* (“розум”), तुहमत *tuhmat* – *тогмат* (“брехня”) [Аулова 1969, 46].

14. Варіанти вимови й написання

Окремі голосні й приголосні в деяких словах мови гінді можуть замінюватися іншими, а значення слова при цьому не змінюється [Дымшиц 1980, 93].

- a** ↔ **i**, наприклад: *bāhar* ↔ *bāhir* (“зовні”)
- a** ↔ **u**, наприклад: *muckarānā* ↔ *muckirānā* (“усміхатися”)
- i** ↔ **u**, наприклад: *chīpnā* ↔ *chupnā* (“ховатися”)
- y** ↔ **j**, наприклад: *yog* ↔ *jog* (“підсумок”)
- v** ↔ **b**, наприклад: *vasan* ↔ *basan* (“обіцянка”)
- ś** ↔ **s**, наприклад: *kaśīdā* ↔ *kaśīdā* (“вишивка”)
- ṣ** ↔ **s**, наприклад: *viṣ* ↔ *vis* (“отрута”)
- l** ↔ **r**, наприклад: *bālnā* ↔ *bārnā* (“запалювати”)

Таблиця 2.
Відмінності практичної української транскрипції гінді від транскрипції санскриту

Літера гінді	Українська практична транскрипція	Приклад
a після літери на позначення приголосного	У кінці слова зазвичай не пишеться (див. 9.1)	राम <i>rām(a)</i> <i>Рам</i>
	У середині слова часто не пишеться (див. 9.2)	देवनागरी <i>dev(a)nāg(a)ṛī</i> <i>Девнагрі</i>
āī/āī	<i>ai</i>	भाई <i>bhāī</i> <i>бгаї</i>
ah	Може наближатись вимовою до <i>eɔ</i>	रहना <i>reṅna</i>
	У кількісних числівниках від 11 до 18 – <i>a</i>	ग्यारह <i>gyārah</i> <i>г'яра</i>
य (ya) у кінці слова	У словах, що прийшли в мову гінді із санскриту, після <i>ī, i, u</i> – <i>я</i>	प्रिय <i>priya</i> <i>прія</i>
	Після довгого звука <i>ā</i> може читатися як <i>ε</i>	गाय <i>gaε</i>
	Після приголосного з коротким <i>a</i> може передаватися як <i>й</i> або <i>ε</i>	समय <i>samaj</i> або <i>samaε</i>
ih	Якщо це один склад – <i>eɔ</i>	जिह्न <i>zegn</i>
uh	Якщо це один склад – <i>oɔ</i>	तुहमत <i>togmat</i>
v	У середині й у кінці слова, зазвичай після <i>ā</i> чи <i>ī, – o</i>	सुहावना <i>sugaona</i>
श (śa, якщо <i>a</i> вимовляється), शप (śā), शे (śe), शु (śu) शू (śū)	<i>ша, ше, шу</i>	शख्स <i>shaxs</i> , शाक्त <i>shakt</i> , शेष <i>shesh</i> , शुक्र <i>shukr</i> , शूकर <i>shukar</i>
ञ् (ñ)	<i>н</i>	पञ्च / पंच <i>panch</i>

Решта літер гінді в українській практичній транскрипції передаються так само, як і літери санскриту.

Таблиця 3.
Літери і буквесполучення гінді,
що передаються в українській практичній транскрипції так само,
як у транскрипції санскриту¹⁵

Приголосні			
Гінді	Транскрипція	Гінді	Транскрипція
k, c, j, t/t, d/d, p, b, m	к, ч, дж, т, д, н, б, м	jh, dh/dh, bh	джг, дг, бг
kh, ch, ṭh/th, ph	кх, чх, тх, пх	ɽ, l, v*, s, ṣ (ṣi)	р, л, в, с, ш (ши)
g	г	m/m̐	м або н – згідно з пунктом 7
h, gh	г		
ḥ	х		
Голосні			
Гінді		Транскрипція	
a*/ā, ai, e, i*/ī*, o, u*/ū після γ (γα/γā, γai, γε, γi/γī, γo, γu/γū)		на початку слова й після голосної: я, яй, є, ї, йо, ю	
		після d/d, l, ṅ/ṅ̐/n/n**, s, t/t: ъя, ъяй, ъє, ъї, ъйо, ъю	
		з γ, що їм передують, – йя, йяй, йє, йї, ййо, йю	
		після інших приголосних – 'я, 'яй, 'є, 'ї, 'йо, 'ю	
У решті випадків a*/ā, ai, e, o, u*/ū		а, ай, е, о, у	
i*/ī*		і; іноді н (див. пункт 15)	
ṛ		ри	
* Якщо це не випадок із таблиці 2.			
** А також після анусвари, якою замінена літера п.			

15. Щодо і/ї

Як було зазначено в пункті 3, **ai** та **āi** українською транскрибуємо як **ai**. У словах, запозичених мовою гінді із санскриту, буквесполучення **ṣi** передаємо як **ши** (див. пункт 5). Що ж стосується решти слів мови гінді, у середині яких присутня літера **i** чи **ī**, то згідно з чинним “Українським правописом” (§ 129.ІІІ) у словах іншомовного неслов’янського походження пишеться **и** (а не **i**) в таких випадках: “1. У загальних назвах після приголосних **д, т, з (дз), с, ц, ж (дж), ч, ш, р** перед наступним приголосним (крім **й**): *дизель, динамо, диплом, директор...* 3. У географічних назвах після приголосних **дж, ж, ч, ш, ц** і **ц** перед приголосним: *Алжир, Вашингтон, Вірджинія, Гемпшир, Жиронда, Йоркшир, Лейпциг, Циндао, Чикаго, Чилі* та в похідних від них: *алжирець, йоркширський, чилійський* та ін. 4. У географічних назвах після **р** перед приголосним (крім **[j]**): *Британія, Крит, Мавританія, Магриб, Мадрид, Рив’єра, Рига* та ін. та в похідних від них: *британський, мавританський, ризький* та ін.”. Однак застосування цього правила¹⁶ до слів мови гінді спотворювало б звучання запозиченого слова, наприклад: *Шри-Ланка* замість *Шрі-Ланка* (śrī-laṅkā श्रीलंका), *Бадринатх* замість *Бадрінатх* (badrināth बद्रिनाथ), *сита* замість *сіта* (sītā सीता “борозна”), *атікрам* замість *атікрам* (atikram अतिक्रम “порушення”) тощо. Тому, враховуючи той факт, що на практиці для новозапозичених слів це правило може порушуватися¹⁷, пропонуємо в словах, нещодавно запозичених з мови гінді, передавати **i/ī** українською літерою **i** (крім **ṣi** та **iḥ** з пункту 13). Якщо ж слово вже встигло “українізуватися”, у ньому пишемо **и** – як у слові *сикх* (सिख sikh “учень”, від санскритського śikṣā “навчання”)¹⁸. Недоліком такого підходу є суб’єктивність вибору між **i** та **и**, однак новий “Правопис” у подібний спосіб теж впроваджує низку орфографічних варіантів: *аудієнція* і *авдієнція*, *аудиторія* і *авдиторія*, *ефір* і *етер* тощо.

Винятки

Деякі власні назви та інші слова традиційно пишуться українською з порушенням вищенаведених правил, наприклад: दिल्ली (dilli) – Делі (англ. Delhi), सिन्धु (sindhu) – Інд, झेलम (jhelam) – Джелам, बुद्ध (buddha) – Будда, योगी (yogī) – йог.

Додаткові поради

У разі, якщо потрібно написати українською слово, записане не алфавітом девнагрі, а практичною англійською транскрипцією (тобто без діакритики), необхідно звернути увагу на декілька моментів.

- Треба з'ясувати, що позначено буквосполученням ai – дифтонг чи дві окремі літери, наприклад: Aigavat – це ऐरावत (aiṅāvat, слон бога Індри), тому пишемо *Айрават*; vaidya – це वैद्य *вайдья* (“лікар”), а от bhai – це भाई (bhāi “брат”), тому пишемо *бгаї*.

- При написанні англійською мовою буквосполученням kh у словах індійського походження передається придиховий звук [kʰ] (наприклад: Ladakh – *Ладакх*), а в словах, запозичених з арабської, перської чи тюркської мов, – глухий звук [kʰ], наприклад: खान khān – *хан*.

- У словах тибетського походження буквосполучення ts потрібно передавати літерою *ц*, наприклад: Tsapagai – *Цапагаї*.

- У написанні англійською мовою диграфом ng нерідко позначається м'якопіднебінний носовий звук [ŋ] (ङ ñ). Хоча російською мовою буквосполучення ng, яким позначений звук [ŋ], часто передають як *нг* (наприклад: Narsinghgarh – *Нарсінггарх*), вважаємо для слів індійського походження подібне калькування недоречним, так само як була б недоречною передача англійського диграфа sh буквосполученням *sx*, а не літерою *ш*, і пропонуємо транскрибувати ङ (ñ) як *н*, наприклад: पङ्क / पंक् paṅk (“багно”) – *панк* (а не *пангк*), मङ्गलवार / मंगलवार maṅgal(a)vār (“вівторок”) – *мангалвар* (а не *манггалвар*), सिंह / सिंह siṅh (“лев”) – *сінг* (а не *сінгг*), नरसिंहगढ nar(a)siṅh(a)gaṛh(a) – *Нарсінггарг* (а не *Нарсінггарг*¹⁹).

- Також не треба забувати, що в англійському написанні буквосполученнями *ee*, *oo* та літерами *c*, *u* можуть позначатися звуки, які потрібно передавати відповідно українськими літерами *ї*, *у*, *к*, *а*, наприклад: Roorkee – *Руркі* (रुडकी rūṛkī), Cawnpore²⁰ – *Канпур* (कानपुर kānpur), Cuttack – *Катак* (कटक kaṭak).

- Дізнатися, як вимовляється слово в мові гінді, можна за допомогою інтернет-словника з аудіосупроводом: <https://www.boltidictionary.com/en/>.

- Хоча власні імена, які в санскриті й мові гінді пишуться однаково, в українській транскрипції можуть писатися по-різному (наприклад, “давній філософ Шянкара”, але “музикант Раві Шанкар”), однак навіть сучасні адепти індуїзму нерідко тяжіють до вживання санскритського варіанта свого імені. Наприклад, автор об'ємних коментарів до “Бхагавадгіти” на форзаці цієї книги вказаний як Свами Рамсукхдас (Swami Rāmsukhadas), однак сам він підписався під переднім словом як Свами Рама-сукхадаса (Swāmī Rāmasukhadāsa) [Śrīmad Bhagavadgītā 2006, viii].

¹ Праkrit (санскр. prākṛta) – “природна” мова, яка, на відміну від санскриту, не є “відшліфованою” (saṃskṛta). Спочатку праkritи були розмовними діалектами, але надалі зазнали літературної обробки.

² “Різні мови більшою або меншою мірою віддалилися від загальної індоєвропейської... Санскрит відійшов від неї менше, ніж більшість інших мов... Прикладом мови, що пройшла, імовірно, одну з найбільших дистанцій віддалення від індоєвропейської, може бути англійська. І такими є деякі мови сучасної Індії – скажімо, мова гінді” [Зализняк 2011].

³ Деякі дравідські слова могли потрапити в мову гінді не безпосередньо, а із санскриту, яким вони були запозичені ще в давні часи. Наприклад, санскритом були запозичені такі слова, як *kāla* – “чорний”, *mīna* – “риба”, *mīra* – “вода”. Також у санскриті є запозичення з іранських, семітських і грецької мов [Зализняк 1987, 893].

⁴ ISO – Міжнародна організація зі стандартизації (International Organization for Standardization).

⁵ Деякі автори використовують для позначення глухого ясенно-твердопіднебінного фрикатива [ɕ] той самий символ, що й для глухого заясенного (тобто палато-альвеолярного) фрикатива, –ʃ, що може призводити до непорозумінь.

⁶ Автор зазначає, що ця його праця має надати “a system that would guide pronunciation as accurately and consistently as possible”.

⁷ У російській мові літера *ш* завжди читається як твердий звук, наприклад: *Шива* – [шыва]. Натомість в українській мові шиплячі перед *і, я, ю, є* частково пом’якшуються.

⁸ Однак є кілька слів-винятків, які українською традиційно пишуться з порушенням цього правила: *агімса* (*ahimsā* “ненасильство”), *пумс* (*puṁs* “людина”); власні імена *Парантана* (*paraṁ+tara=paraṁtara*), *Дгананджая* (*dhanam+jaya=dhanamjaya*).

⁹ Інший спосіб транслітерації – передавати бінду літерою *ṁ*, а чандрабінду – літерою *ṅ* (наприклад: *bāṁsṁ*) [McGregor 1995, xxix].

¹⁰ У мові урду (пакистанському варіанті гінді) замість цих трьох літер пишеться просто *n* (ن).

¹¹ Як зазначає А. Зализняк, “усі індоєвропейські мови без винятку зазнали протягом останніх трьох тисяч років скорочення довжини слів. Особливо страждає кінець слова. Кінець слова зазвичай стискається, стирається, відпадає. Межею в цьому процесі є французька мова, де послідовно відпадали спершу всі закінчення, потім кінцеві приголосні, потім кінцеві голосні й так далі. У підсумку французьке слово дуже часто – це дві фонемі. Наприклад, *fait* [fɛ] – це те, що спочатку було *factum*, *sou* [su] – те, що спочатку було *solidum*” [Зализняк 2011].

¹² “Підручник мови гінді” Аулової містить дещо інше формулювання цього правила: “У словах із трьох літер та з останнім довгим голосним *і* в словах із чотирьох літер після другої приголосної літери короткий звук *а* не вимовляється” [Аулова 1969, 46]. (У середині слова голосні позначаються не окремими літерами індійського алфавіту, а значком, який додається до літери, що позначає приголосний звук).

¹³ Правило застосовується в напрямку від кінця слова до його початку. Зліва не має бути морфемної межі. Застосування правила не має порушувати фонотактичні обмеження мови гінді [Ohala 1983].

¹⁴ Однак дослідження, проведені, наприклад, у штаті Магараштра, показують, що переважна більшість індійців пишуть англійською мовою в середині свого прізвища *а* навіть там, де цей звук не вимовляється (аналізувалися списки виборців, телефонні книги тощо) [Dhoke 2013]. Причина цього, імовірно, полягає в тому, що при механічній зворотній транслітерації приголосні звуки, між якими випав звук *а*, будуть передані лігатурою: наприклад, ім’я *Bhuvnesh* буде неправильно транслітероване як भुव्नेश, а не भुवनेश.

¹⁵ Докладне обґрунтування такої транскрипції див. у статті [Бурба 2018], яка доступна, зокрема, в інтернет-архіві журналу “Східний світ”, а також на сайті “Український індолог” (<http://indology.ho.ua/books/transcription.pdf>).

¹⁶ Пункт 1 цього правила часто називають “правилом дев’ятки”. Була озвучена пропозиція не поширювати це правило на запозичення зі слов’янських, ромської, турецької та корейської мов [Вакуленко 2009, 27].

¹⁷ Зокрема, в “Українській радянській енциклопедії” зустрічається багато термінів, написаних з *і*, наприклад: *сіванітек*, *сіда*, *сінди*, *сірхакпха*, *сіті* [Вакуленко 2009].

¹⁸ Схожа ситуація склалася в чеській мові з використанням літер *q* та *w*. Там вони пишуться суто в іноземних словах і замінюються на *kv* та *č*, коли слово стає “натуралізованим”.

¹⁹ При такому написанні вимовити буквосполучення *ngt* майже неможливо.

²⁰ Англійською “-пур” на кінці слова часто пишеться “-pore”.

ЛІТЕРАТУРА

- Аулова Р. А. **Учебник языка хинди. Для первого года обучения.** Ташкент, 1969.
- Ботвінкін Ю., Пономаренко А., Гріців О., Беверакі Д. **Українсько-гінді словник.** Київ, 2019.
- Бурба Д. В. Практична транскрипція санскритських власних назв та термінів в українській мові // **Східний світ**, 2018, № 1.
- Вакулєнко М. О. Правило “дев’ятки” в контексті слов’янських і неслов’янських паралелей української мови // **Мовознавство**, 2009, № 10.
- Довбня К. В. Традиційні та сучасні методи та засоби навчання мови гінді у вищій школі // **European humanities studies: State and Society.** Issue 2. Київ, 2018.
- Дымишиц З. М., Ульциферов О. Г., Горюнов В. И. **Учебник языка хинди.** Ч. 1. Издание 2-е, исправленное. Москва, 1980.
- Елизаренкова Т. Я. **Индоарийские языки** // Сравнительно-историческое изучение языков разных семей. Современное состояние и проблемы. Москва, 1981.
- Зализняк А. А. Грамматический очерк санскрита // Кочергина В. А. **Санскритско-русский словарь.** Москва, 1987.
- Зализняк А. А. **О языке Древней Индии.** Москва, 2011. URL: https://elementy.ru/nauchno-populyarnaya_biblioteka/431350/O_yazyke_drevney_Indii (дата звернення: 23.03.2020).
- Инструкция по передаче на картах географических названий Индии, Пакистана и Цейлона** / Сост. И. В. Попов; Отв. ред. С. А. Тюрин. Москва, 1953.
- Инструкция по передаче на картах географических названий с хинди** / Сост. и ред. В. И. Бабушкина. Москва, 1959.
- Лазарева Н. Н. **Самоучитель хинди.** Москва, 2008.
- Наливайко С. І. **Навчальний посібник з мови хінді.** Київ, 1997.
- Риттер П. Шякти. Шякунтала. Шянкара // **Энциклопедический словарь Гранат.** Москва, 1929.
- Сигорский А. А. Все смешалось в хиндиязычном ареале: языки, диалекты, говоры // **Язык до Индии доведет.** Москва, 2008.
- Український правопис.** Українська національна комісія з питань правопису. Київ, 2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf> (дата звернення: 23.03.2020).
- Ульциферов О. Г. **Очерки по лексикологии, словообразованию и фразеологии современного литературного языка хинди.** Москва, 2007.
- Agnihotri Rama Kant. **Hindi: An Essential Grammar.** New York, 2007.
- Choudhury M., Basu A. and Sudeshna S. Schwa Deletion and Syllable Economy in Indo Aryan Languages // **Lecture Compendium: Symposium on Indian Morphology, Phonology and Language Engineering.** Indian Institute of Technology. Kharagpur, 2004.
- Coulson Michael. **Sanskrit, an Introduction to the Classical Language.** London, 1976.
- Dhore M. L., Dhore R. M., Rathod P. H. Transliteration by Orthography or Phonology for Hindi and Marathi to English: Case Study // **International Journal on Natural Language Computing.** Vol. 2, 2013. No. 5.
- Kachru Yamuna. **Hindi.** Philadelphia, 2006.
- McGregor R. S. **Outline of Hindi grammar: With exercises.** 3 Ed. Oxford, 1995.
- Narasimhan B., Sproat R., Kiraz G. Schwa-deletion in Hindi Text-to-Speech Synthesis // **International Journal of Speech Technology**, 2004, No. 7.
- Ohala Manjari. **Aspects of Hindi Phonology.** New Delhi, 1983.
- Ohala Manjari. Hindi // **Handbook of the International Phonetic Association: a Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet.** Cambridge, 1999.
- Pandey Pramod. Phonology – orthography interface in Devanāgarī for Hindi // **Written Language & Literacy.** Vol. 10, Issue 2. 2007.
- Sathe Aalok. A rule-based system for the transcription of Sanskrit from the Devanagari orthography to the International Phonetic Alphabet // **Proceedings of the Eleventh International Conference on Language Resources and Evaluation.** Paris, 2018.
- Shapiro Michael C. **A Primer of Modern Standard Hindi.** New Delhi, 1989.

Śrīmad Bhagavadgītā. Sādhaka Sañjīvanī Commentary by Swami Ramsukhdas. Gorakhpur, 2006.

Woolner Alfred C. Introduction to Prakrit. Calcutta, 1917.

REFERENCES

Aulova R. (1969), *Uchebnyk yazyka khindi. Dlya pervogo goda obucheniya*, Ukituvchi, Tashkent. (In Russian).

Botvinkin Yu., Ponomarenko A., Hritsiv O. and Beveraki D. (2019), *Ukrayins'ko-hindi slovnyk*, Talkom, Kyiv. (In Ukrainian).

Burba D. (2018), "Orthographic Transcription of Sanskrit Names and Terms in Ukrainian", *Shidnij svit*, No. 1, pp. 104–122. (In Ukrainian).

Vakulenko M. O. (2009), "Pravylo 'deviatky' v konteksti slovianskykh i neslovianskykh paralelei ukrainskoi movy", *Movoznavstvo*, No. 10, pp. 21–27. (In Ukrainian).

Dovbnya K. V. (2018), "Tradytsiyni ta suchasni metody ta zasoby navchannya movy hindi u vyshchii shkoli", in *European humanities studies: State and Society*, Issue 2, pp. 197–210. (In Ukrainian).

Dymshits Z. M., Ul'tsiferov O. G. and Goryunov V. I. (1980), *Uchebnyk yazyka khindi*, Part 1, Nauka, Moscow. (In Russian).

Elizarenkova T. Ya. (1981), "Indoariyskiye yazyki", in *Sravnitel'no-istoricheskoye izucheniye yazykov raznykh semey. Sovremennoye sostoyaniye i problemy*, Academia, Moscow, pp. 144–169. (In Russian).

Zaliznyak A. A. (1987), "Grammaticheskiy ocherk sanskrita", in Kochergina V. A., *Sanskritsko-russkiy slovar'*, Russkiy yazyk, Moscow, pp. 785–895. (In Russian).

Zaliznyak A. A. (2011), *O yazyke Drevney Indii*, Moscow, available at https://elementy.ru/nauchno-populyarnaya_biblioteka/431350/O_yazyke_drevney_Indii (accessed March 23, 2020). (In Russian).

Instruktsiya po peredache na kartakh geograficheskikh nazvaniy Indii, Pakistana i Tseylona (1953), General Directorate of Geodesy and Cartography, Moscow. (In Russian).

Instruktsiya po peredache na kartakh geograficheskikh nazvaniy s khindi (1959), Central Research Institute of Geodesy, Aerial Photography and Cartography, Moscow. (In Russian).

Lazareva N. N. (2008), *Samouchitel' khindi*, Ast, Moscow. (In Russian).

Nalyvayko S. I. (1997), *Navchal'nyy posibnyk z movy khindi*, Taras Shevchenko National University, Kyiv. (In Ukrainian).

Ritter P. (1929), "Śakti. Śakuntala. Śankara", in *Encyclopedic dictionary Granat*, Rus. Bibliographic Institute Granat, Moscow, columns 540–542. (In Russian).

Sigorskiy A. A. (2008), "Vse smeshalos' v khindiyazychnom areale: yazyki, dialekty, govory", in *Yazyk do Indii dovedet*, Vostochnaya literatura, Moscow, pp. 345–368. (In Russian).

Ukrayins'kyi pravopys (2019), Ukrainian National Spelling Commission, Kyiv, available at <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf> (accessed March 23, 2020).

Ul'tsiferov O. G. (2007), *Ocherki po leksikologii, slovoobrazovaniyu i frazeologii sovremenogo literaturnogo yazyka khindi*, MGIMO University, Moscow. (In Russian).

Agnihotri Rama Kant (2007), *Hindi: An Essential Grammar*, Routledge, New York.

Choudhury M., Basu A. and Sudeshna S. (2004), "Schwa Deletion and Syllable Economy in Indo Aryan Languages", in *Lecture Compendium: Symposium on Indian Morphology, Phonology & Language Engineering*, Indian Institute of Technology, Kharagpur, pp. 45–48.

Coulson Michael (1976), *Sanskrit, An Introduction to the Classical Language*, Hodder and Stoughton, London.

Dhore M. L., Dhore R. M. and Rathod P. H. (2013), "Transliteration by Orthography or Phonology for Hindi and Marathi to English: Case Study", in *International Journal on Natural Language Computing*, Vol. 2, No. 5, pp. 1–19.

Kachru Yamuna (2006), *Hindi*, John Benjamin's Publishing, Philadelphia.

McGregor, R. S. (1995), *Outline of Hindi grammar: With exercises*, 3 Ed., Clarendon Press, Oxford.

Narasimhan B., Sproat R. and Kiraz G. (2004), “Schwa-deletion in Hindi Text-to-Speech Synthesis”, in *International Journal of Speech Technology*, No. 7, pp. 319–333.

Ohala Manjari (1983), *Aspects of Hindi Phonology*, Motilal Banarsidass, New Delhi.

Ohala Manjari (1999), “Hindi”, in *Handbook of the International Phonetic Association: a Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet*, Cambridge University Press, pp. 100–103.

Pandey Pramod (2007), “Phonology – orthography interface in Devanāgarī for Hindi”, in *Written Language & Literacy*, Vol. 10, Issue 2, pp. 145–162.

Sathe Aalok (2018), “A rule-based system for the transcription of Sanskrit from the Devanagari orthography to the International Phonetic Alphabet”, in C. Soria, L. Besacier and L. Pretorius (Eds), *Proceedings of the Eleventh International Conference on Language Resources and Evaluation*, European Language Resources Association, Paris, pp. 23–26.

Shapiro Michael C. (1989), *A Primer of Modern Standard Hindi*, Motilal Banarsidass, New Delhi.

Śrīmad Bhagavadgītā. Sādhaka Sañjīvanī Commentary by Swami Ramsukhdas (2006), Gita Press, Gorakhpur.

Woolner Alfred C. (1917), *Introduction to Prakrit*, Baptist mission Press, Calcutta.

Д. В. Бурба

**Практична українська транскрипція власних назв
та термінів мови гінді:
відмінності від транскрипції санскриту**

Стаття присвячена уніфікації написання українською мовою власних назв і термінів, запозичених з мови гінді. Публікацію можна розглядати як продовження попередньої статті: “Практична транскрипція санскритських власних назв та термінів в українській мові”; вона адресована насамперед тим українським авторам (індологам і фахівцям суміжних наукових галузей), які не володіють мовою гінді, але мають потребу вживати у своїх працях індійські запозичення. Зокрема, стаття покликана попередити появу помилок, породжених механічним застосуванням до запозичень з гінді правил практичної транскрипції санскритських власних назв і термінів.

Автор стисло описує походження мови гінді та п’ять головних сегментів її лексики. Перелічуються літери, введені в мову гінді для передачі відсутніх у санскриті звуків, що містяться в словах, запозичених з перської, арабської, тюркської, англійської, португальської мов. Також зауважується, що в гінді немає заборони на такі буквосполучення, які в санскриті неможливі внаслідок наявності правила *sandhi* (тобто закону милозвучності). Наголошується, що, на відміну від санскриту, правопис якого є суто фонетичним, у мові гінді наявні відхилення від фонетичного принципу. Особлива увага приділена випаданню в гінді “короткого звука *a*” ([e] або [ə]). Відзначається, що окремі голосні й приголосні в деяких словах мови гінді можуть замінюватися іншими без зміни значення слова. Привертається увага до відмінності запропонованої Міжнародною організацією зі стандартизації (International Organization for Standardization) системи транслітерації абетки деванагарі (ISO 15919) від IAST (International Alphabet of Sanskrit Transliteration). Сформульовані правила компактно представлені у вигляді таблиць.

Ключові слова: гінді, санскрит, термінологія, транскрипція, транслітерація, український правопис

Д. В. Бурба

**Практическая украинская транскрипция
имен собственных и терминов языка хинди:
отличия от транскрипции санскрита**

Статья посвящена унификации украинского написания собственных имен и терминов, заимствованных из языка хинди. Публикацию можно рассматривать как продолжение предыдущей статьи: “Практическая транскрипция санскритских имен собственных и терминов в украинском языке”; она адресована в первую очередь тем украинским авторам (индологам и специалистам смежных научных отраслей), которые не владеют языком

хинди, но имеют потребность употреблять в своих работах индийские заимствования. В частности, статья призвана предупредить появление ошибок, порожденных механическим применением к заимствованиям из хинди правил практической транскрипции санскритских имен и терминов.

Автор кратко описывает происхождение языка хинди и пять главных сегментов его лексики. Перечисляются буквы, введенные в язык хинди для передачи отсутствующих в санскрите звуков, содержащихся в словах, заимствованных из персидского, арабского, тюркского, английского, португальского языков. Также отмечается, что в хинди не запрещены те буквосочетания, которые в санскрите невозможны вследствие наличия правила сандхи (т. е. закона благозвучия). Констатируется, что, в отличие от санскрита, правописание которого является сугубо фонетическим, в языке хинди имеют место отклонения от фонетического принципа. Особое внимание уделено выпадению в хинди “краткого звука а” ([ɐ] или [ə]). Указывается, что отдельные гласные и согласные в некоторых словах языка хинди могут заменяться другими без изменения значения слова. Обращается внимание на отличие предложенной Международной организацией по стандартизации (International Organization for Standardization) системы транслитерации азбуки деванагари (ISO 15919) от IAST (International Alphabet of Sanskrit Transliteration). Сформулированные правила суммированы в компактных таблицах.

Ключевые слова: санскрит, терминология, транскрипция, транслитерация, украинское правописание, хинди

Статья надійшла до редакції 24.03.2020